

Ordväxling

med vådliga följder

– Får översättaren göra förmentade förnuftstolkningar, undrar i denna artikel Åke Rullgård. Han föreslår också en databas för lömska språkfällor.

Åke Rullgård har ett förflutet inom teknikinformation på ABB och sedan 1995 som konsult i det egna företaget Pidoc-System. Han är ordförande i Föreningen Teknisk Dokumentation.

Ordföljden i svenska språket lär vara ett av de svåra kapitlen för den som vill lära sig svenska. Denna svårighet är nog inte unik för svenska språket och problem liknande det som beskrivs nedan har säkert sina paralleller i andra språk, om än i annan skrud. Ordföljder kan innehålla fällor som vid översättning kan leda till alltifrån harmlösa, lustiga språkrodor till rent katastrofala resultat. Ordföljdsegenheterna behärskas bäst av dem som har källspråket som modersmål medan översättaren oftast har målspråket som modersmål. Men man bör ju tillämpa principen att översättaren helst ska översätta till sitt modersmål och får därför från underläge kämpa med möjliga fällor i förlagan. Den förra meningen kan innehålla ett sakfel till följd av orsaker som beskrivs nedan. Kan innehålla ett sakfel, vad menas? Läs vidare får du se!

Ett ordföljdsproblem i svenska är placeringen av ord som **inte**, **sedan**, **först**, **därför** m fl i huvudsats och bisats. I huvudsats placeras sådana s k satsadverbial efter predikatet och i bisats före. Detta mönster bryter många som inte har svenska som modersmål mot och även personer med svenska som modersmål överger alltmer den traditionella svenska ordföljden. Tidigare fick svenska elever lära sig att avgöra huvudsats eller bisats genom att sätta in ordet **inte** i satsen. Om **inte** kändes rätt efter predikatet är det en huvudsats, annars bisats. Den tekniken fungerar troligen mycket dåligt idag. Man hör allt oftare, med snudd på oftast, att även rösterna i radio och TV använder huvudsatsplacering av **inte** även i bisatser. Meningen: Han ansåg att ordföljdsfrågan **inte** var besvärlig. blir allt oftare:

Han ansåg att ordföljdsfrågan var **inte** besvärlig.

Denna utveckling välkomnas säkert av alla som håller på att lära sig svenska. Men i takt med att känslan för placering av **inte**, **sedan**, **först**, **därför** m fl avtrubbas kan det uppstå problem som ska belysas nedan.

Än så länge gäller de gamla reglerna och det kan få vissa konsekvenser i samband med översättning. Ett exempel som förekommit i diskussionen är följande:

1a) Polisen anser att de prostituerade först bjuder turisterna på svagare droger och **erbjuder sedan** starkare preparat.

Predikatet **erbjuder** står före **sedan** och är därför predikat i huvudsatsen. Innebörden blir då att det är polisen som erbjuder starkare preparat. Sunda förnuftet säger dock att det rimligtvis inte kan vara fallet och man avslöjar lätt att den rätta ordföljden bör vara:

1b) Polisen anser att de prostituerade först bjuder turisterna på svagare droger och **sedan erbjuder** starkare preparat.

I denna tappning med **sedan** före predikatet **erbjuder**, är **erbjuder** predikat till **de prostituerade** som därmed står för langning av både de svaga och de starkare preparaten.

Har man vid översättning rätt att anta en sådan förment förnuftigare formulering som den i **1b)**? Frågan kan, alltefter rådande sinnesstämning, tyckas vara akademisk eller löjlig men betrakta i stället följande mening som skulle kunna ingå i garantidelen av ett kontrakt som ska översättas:

2a) Vid fel på anläggningen inom garantitiden begär köparen att leverantören utför inspektion och **reparerar sedan** upptäckt fel på egen bekostnad.

Denna formulering innebär, med tolkning enligt hittills gällande svensk placering av **sedan**, att köparen visserligen har rätt att få inspektion utförd av leverantören men **sedan** själv får utföra reparation och svara för kostnaderna. Det kan verka egendomligt att en garanti inte medför att leverantören ska svara för reparation och kostnader härför. Men att t ex i samband med en översättning anta att förlagan avser:

2b) Vid fel på anläggningen inom garantitiden begär köparen att leverantören utför inspektion och **sedan reparerar** upptäckt fel på egen bekostnad.

med hänvisning till att det verkar mera rimligt, kan sätta alla parter, köpare, säljare och översättare i ett svårt dilemma.

Det *kan* vara så att överenskommelsen mellan köpare och leverantör är precis som 2a) anger. I så fall medför en översättning på basis av 2b) att ansvarsförhållandet köpare-leverantör blir diametralt motsatt det enligt 2a). Och det är stor risk för att ärendet förr eller senare blir något för parternas advokater. Ordväxlingen från **reparerar sedan** till **sedan reparerar** kan alltså leda till en annan slags ordväxling.

Man kan fråga sig hur en juridiskt tvist med anledning av en sådan mening skulle utfalla. Någon säger kanske att det beror på vem som har den bästa advokaten, och det kan vara rätt så långt. Men det visar också på att språkvården bör inrikta sig på att kartlägga egendomligheter av detta slag i språket, svenska eller andra språk, och sätta upp dem på en varningslista på samma sätt som man gör med ord som *utgåår*, *premie* m fl tidigare använda ord som lätt missuppfattas.

Vilket ansvar har översättaren om översättningen, medvetet eller omedvetet, speglar 2b) medan förlagan enligt 2a) ska gälla bokstavligt? I takt med att ordföljdspraxis i svenska språket vacklar ökar risken för olyckor av nämnt slag. Detta gäller oberoende av om översättaren översätter från svenska till sitt modersmål eller om en person med svenska som modersmål översätter till annat språk. Täcker någon översättarförsäkring eventuella skadestånd som skulle kunna utkrävas av översättaren till följd av förväxling av texter enligt 2a) och 2b)?

Hur ska man förfara om man upptäcker konstigheter av detta slag? Översättarna kan hamna i en prekär situation hur de än betar sig. Om frågan tas upp med författaren kan denne bli harmsen; det är alltid känsligt att föreslå ändring av formuleringar. Och det kan t o m vara så illa att förlagan avsiktligt formulerats luddigt vilket inte gör diskussion med förlageförfattaren enklare.

Jag anser att det enda yrkesetiskt gångbara för översättaren är att slå larm i fall som kan leda till grova avvikelser mellan förlaga och översättning till följd av förmenta förnuftsstolkningar av förlagan. Det återstår då att avslöja eventuella egendomligheter. Kanske det skulle vara lämpligt att upprätta en databas någonsans, i stil med s k *false friends* när det gäller ord, med varnande exempel och metoder för upptäckt av potentiella svårigheter. Ett enkelt sätt att hitta var situationer i stil med de ovan beskrivna fallen kan finnas är att söka upp alla ställen där **inte**, **först**, **sedan** m fl förekommer och analysera förlagan speciellt noga i dessa trakter.

Det finns säkert många andra fällor av liknande slag värda att noteras i databasen. Motsvarande databas skulle också upprättas för fällor i andra språk. Som nämndes i inledningsstycket till denna artikel är det störst risk för, att den som **inte** har förlagens språk som modersmål råkar ut för fällorna och det är ju översättaren; huvudregeln är ju att översättaren ska ha målspråket som modersmål. Detta leder till att översättningar till översättarens modersmål bör granskas av någon som har källspråket som modersmål och som har goda kunskaper i målspråket. Granskningen ska inte avse språkriktigheten i översättningen utan ska ha till uppgift att avslöja eventuella fällor som kan finnas i förlagens språk och att dessa **sakligt inte**

resulterat i felöversättning. Ett alternativ är att någon som har förlagens språk som modersmål förgranskar denna och markerar eventuella fällor. Detta kan i bästa fall leda till att förlagan formuleras om så att fällorna försvinner. Exempelen enligt 2a) och 2b) bör för undvikande av alla missförstånd formuleras till 3a) resp 3b) nedan:

3a) Vid fel på anläggningen inom garantitiden begär köparen att leverantören utför inspektion och **köparen reparerar sedan** upptäckt fel på egen bekostnad.

3b) Vid fel på anläggningen inom garantitiden begär köparen att leverantören utför inspektion och **leverantören reparerar sedan** upptäckt fel på egen bekostnad.

Man kostar alltså på sig en upprepning av subjektet.

Det skulle vara intressant att se en översättning till engelska av meningarna 2a) och 2b) så att det otvetydigt framgår vem som ska svara för inspektion och reparation. Går detta utan att subjektet upprepas? Kan det kanske klaras med lämplig kommativering? Någon med engelska som modersmål inbjuds att leverera förslag till engelsk översättning. Och kanske också beskriva fall där en engelsk förlaga kan innehålla fällor. På tyska går det bra att få fram båda varianterna tack vare ordföljden med predikaten sist i bisatser.

Javisst, ja! Vad var det för fel i meningen i inledningsstycket? Den lyder ju:

Man bör ju tillämpa principen att översättaren helst ska översätta till sitt modersmål och får därför från underläge kämpa med fällorna i förlagan.

I och med att ordet *därför* står efter predikatet blir innebörden att det är *man*, huvudsatsens predikat, som får kämpa med fällorna. Det är i sig rimligt semantiskt sett och därför reservationen *kan innehålla ett sakfel*. Min mening var dock att tala om att det är *översättaren* som får kämpa med fällorna och då måste formuleringen bli:

Man bör ju tillämpa principen att översättaren helst ska översätta till sitt modersmål och **därför från underläge får kämpa** med fällorna i förlagan.

Det går alltså inte att förnuftsmässigt avgöra om det är *man* eller *översättaren* som får kämpa. Det vet bara skribenten. Jag borde ha skrivit:

Man bör ju tillämpa principen att översättaren helst ska översätta till sitt modersmål och **därför är det översättaren som från underläge får kämpa** med fällorna i förlagan.

Det ska bli intressant att se om någon upptäcker egendomligheter i denna artikel av det slag som jag beskrivit. Jag har försökt att undvika sådana formuleringar. Dina anmärkningar och kommentarer välkomnas! Du når mig enklast på e-post pidoc@svipnet.se eller per tfn 070-673 16 96. ■

Åke Rullgård